

NEMZETI TUDAT, NEMZETI ÉS ETNIKAI FOLYAMATOK

Hasznos-e az „etnikum” kategória a romák munkaerő-piaci integrációjában? Magyar és spanyol esettanulmányok

Messing, Vera – Bereményi, Bálint Ábel: Is ethnicity a meaningful category of employment for Roma? A comparative case study of Hungary and Spain = Ethnic and Racial Studies, Vol. 40, 2017, No. 10, 1623–1642. p.

A cikk arra keresi a választ, hogy a munkaerő-piaci intézkedések mennyire képesek valójában megszólítani a munkanélküli roma lakosságot Magyarországon, illetve Spanyolországban. Míg Magyarországon a munkanélküli romákat általános foglalkoztatást ösztönző programokkal kívánják bevonni az aktív dolgozók soraiba, Spanyolország összetettebb rendszert alkalmaz, amelyen belül az egyes etnikumoknak szóló programok külön hangsúlyt kapnak. Az elemzés egy 2012-2013-ban elvégzett, széleskörű összehasonlító kutatás eredményeire támaszkodik, és bemutatja, hogyan működnek ezek a programok a gyakorlatban egy-egy helyi kontextusban. Mint az közismert, a romák ritkán jutnak stabil, teljes munkaidejű állásokhoz – ehelyett rosszul fizetett, bizonytalan vagy időszakos munkákat végeznek. A kérdés tehát az, hogy hogyan lehet célzottabbá tenni ezeket a segítő programokat, hogy valóban elérjék a célcsoportot.

A sikernek nem az az egyetlen fokmérője, hogy a romák-e a célcsoport, hanem az is, hogy milyen minőségű az a program, azaz milyen valós lehetőségeket kínál arra, hogy a résztvevők munkaerő-piaci helyzete javuljon. Azonban sem Magyarországon, sem Spanyolországban nem gyűjtenek szisztematikusan adatokat ezen programok résztvevőinek etnikai hovatartozásáról. Normatív eredmények helyett a cikk azon programok kialakítását és a célcsoportot meghatározó stratégiáit

mutatja be, amelyek potenciálisan érinthetik a romákat, illetve megvizsgálják, hogy mi okozza a romák hátrányos helyzetét a munkaerőpiacon egy adott környezetben. Magyarország és Spanyolország összehasonlítása természetesen kényes kérdés a romák sokféle identitása, hagyományai és történelme, illetve a két ország eltérő politikai és gazdasági helyzet miatt.

Az, hogy az Európai Unió kiemelt figyelmet fordít a romák integrációjára, és ez a szándék az intézkedések és a támogatások szintjén is megjelenik, mindenképpen jelentős lépés az ügy szempontjából, ugyanakkor több kérdést is felvet. Ha az EU intézkedései nyomán a romakérdés európai üggyé válik, a romaellenes retorikát használó nacionalista politikusok ezt kihasználva a minimálisra csökkenthetik az egyes országok belpolitikai felelősségét. A másik probléma az egyenlő bánásmód kérdése, ugyanis minden tagország máshogyan próbálja felszámolni a diszkriminációt a munkaerőpiacon. Az etnikailag „felcímkezett” segítő programok hívei azt mondják, hogy az összes munkanélkülinek szóló programok önmagukban nem elégségesek, hogy kihúzzák a romákat (vagy más etnikai kisebbséget) szorult helyzetükből, mivel újratermelik az egyenlőtlenséget. Ugyanakkor a konkrétan romáknak szóló programok táplálják az előítéletes attitűdöket és azokat a sztereotípiákat, miszerint a romák érdemtelenül jutnak támogatáshoz. A tanulmány felvet egy harmadik utas megoldást is, miszerint magát az egyenlőséget kellene normává tenni, és így egy hosszú távú stratégia keretében nem csak felismernénk és kijavítanánk az egyenlőtlenséget előidéző strukturális okokat, hanem rendszerszinten próbálnánk megváltoztatni a társadalomban az erőviszonyokat meghatározó intézményeket.

Gondot jelent az is, hogy a „roma” kategória használata azt sugallja, hogy a romák homogén csoportot alkotnak. A valóság azonban az, hogy sokféle identitással rendelkeznek, számos különböző nyelvet beszélnek, és társadalmi státuszuk és integrációjuk szintje is eltér. A romák beazonosítása a közpolitikákban tehát alapvető etikai és módszertani kihívás. Alapvetően két megközelítés létezik a roma etnikum azonosítására: az önmeghatározás, illetve a közvetlen környezet általi besorolás. Spanyolország és Magyarország között jelentős eltérés mutatkozik a téren, hogy kik vallják magukat romának és ezzel szemben kiket tart annak a környe-

zetük. Ennek oka az eltérő történelmi háttérben, a múltbéli üldöztetésben és kirekesztésben, a multikulturalizmus eltérő társadalmi megítélésében keresendő. A romák eltérő percepciója azonban messzemenően kihat az intézkedések kialakítására, a lehetséges résztvevők halmazára, valamint az intézkedések megvalósításának nyomon követésére és értékelésére is.

A cikk egy összehasonlító jellegű kutatási projekt eredményeit használja fel, és kétféle adattal dolgozik: a programokkal kapcsolatos reakciókkal, illetve empirikus esettanulmányokkal. Ez utóbbiakra két kisvárosban és környékükön került sor öt országban, köztük Spanyolországban és Magyarországon, 2012 novembere és 2013 májusa között. Magyarországon a terepmunka a 16,000 lakosú Bikaváron zajlott, míg Spanyolországban a 200,000 lakosú Teixidorban, közel a mediterrán tengerparthoz. A kutatást úgy tervezték meg, hogy minden érintett főlől érkezen információ, tehát készítettek interjúkat a programok lebonyolítóival, a programokra rálátással rendelkező tisztviselőkkel, civil szervezetekkel, munkaadókkal, valamint a helyi roma közösség vezetőivel. Fókuszcsoportokat is szerveztek munkanélküli romák számára, és a foglalkoztatással, a programokban való részvétellel és a diszkriminációval kapcsolatos véleményükről kérdezték őket.

Európa országaiban nem gyakori, hogy konkrétan egy-egy etnikumra szabnak valamely munkaerő-piaci programot. Spanyolország azonban kivételnek számít ACCEDER nevű programjával. A spanyol modell három aspektus kiegyensúlyozott keverékén alapul: egy befogadó jellegű, mindenkire kiterjedő jóléti rendszer, egy pragmatikus megközelítés a társadalmi kirekesztettség leküzdése érdekében és kompenzációs intézkedések kifejezetten a romák számára. A program etnikai irányultsága nemcsak a programok szintjén jelenik meg, hanem a támogatások kiosztásának szintjén is. A Fundación Secretariado Gitano (FSG), amely a legnagyobb romapárti civil szervezet Spanyolországban és ahol a dolgozók 40 százaléka roma, közvetlenül vesz részt az európai támogatások kezelésében és a projektek megvalósításában, így aztán a roma integrációt támogató FSG-programok stabil és kiszámítható anyagi forrásokkal rendelkeznek. A megvalósító személye azt is lehetővé teszi, hogy etnikai adatokat gyűjtsenek, és lássák, hogy mennyire sikerült elérni a munkanélküli romákat. A másik spanyol sajátosság a

komplex megközelítés: nemcsak a munkanélkülit támogatják, hanem a családtagjait és a munkaadókat is.

Magyarországon más a helyzet. Itt az EU roma integrációra szánt támogatásait a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség osztja szét, amelyben a romák nem képviseltetik magukat. Történt ugyan egy erőtlen kezdeményezés egy részben romákra „kihegyezett” foglalkoztatási program beindítására, de nem volt igazán sikeres. A résztvevőknek csupán 6,5 százaléka vallotta magát romának, miközben az általános célcsoportban (alulképzettek, korai iskolaelhagyók, régóta munka nélkül lévők, vagy akikre ez a sors várhat) a romák aránya jóval magasabb volt. Ráadásul súlyos területi és nemi aránytalanságok is előfordultak: azokon az elmaradott vidékeken sikerült a legkevesebb embert bevonni, ahol a leginkább kiszolgáltatott romák élnek, és roma nők is sokkal kisebb számban vettek részt a programban, mint roma férfiak.

Bikaváron a roma lakosság aránya kb. 15 százalék, az országos átlag duplája. Ha a közmunkát nem számítjuk, a munkanélküliség kb. 90 százalékos a romák körében, ami részben a térséget sújtó gazdasági válságoknak, részben az alacsony iskolázottságnak tudható be. 2008 előtt sokan a mezőgazdaságban vállaltak szezonális munkát, de 35-80 százalékos arányban ők végezték a közmunkát. Nem próbálták őket átképezni, vagy más módon hosszú távon visszaterelni a munkaerőpiacra. Ráadásul a helyi vízművek sem az eredeti szellemben élt az „egyenlő bánásmódot” hirdető közmunkaprogram adta lehetőséggel: elbocsátották a régi alkalmazottakat, és közmunkásokkal végeztettek nehéz és veszélyes árvízvédelmi munkát, miközben a cégnek ez egy fillérjébe sem került (hiszen az állam állta a foglalkoztatási költségeket). A közmunkaprogramban egyáltalán nem alkalmaztak romákat adminisztratív munkakörökben. Ezzel szemben az egyenlő esélyeket hirdető, átképzést és tanácsadást is magában foglaló program konkrétan megszólította a romákat, de nem kizárólag nekik szólt. Adminisztratív szempontból itt az gondot okozott, hogy a romák nem akarták papíron is romának vallani magukat, így a program adminisztrátorai nehezen tudták felmutatni a szükséges 20 százalékos roma részvételi arányt, egyes munkaadók pedig kerek pereg megmondták, hogy nem hajlandóak romákat alkalmazni.

Teixidorban a munkanélküliek jelentős része legfeljebb a kötelező iskolai tanulmányait fejezte be – ide tartozik a munkaképes korú romák zöme. A helyi romák leginkább bolhapiaci árusítással keresik meg a kenyerüket egyéni vállalkozóként. A bolhapiacokat azonban súlyosan érintette a közelmúltban lezajlott gazdasági válság, így a romáknak vissza kellett térniük olyan tevékenységekhez, amelyekkel korábban már felhagytak (pl. ócskavasgyűjtés, csencselés, gyümölcszsüretelés, építőipari segédmunka). A spanyol (katalán) munkahelyteremtő program is az egyenlő bánásmód elvén alapul, de számos, nem etnikai alapú hátrányos helyzetet nevez meg, amely feljogosít valakit a részvételre. A teixidori program (évente kb. 200 szerződéssel) sokkal kisebb dimenziójú, mint a magyar, viszont komplex: képességfejlesztést, tanácsadást és munkahelyekre való kiközvetítést is magában foglal. Ugyanakkor ennek a programnak sem sikerült integrálni a leghátrányosabb helyzetű romákat, mivel inkább középfokú végzettségűek vettek benne részt, akiből viszont nincs sok a térség romái között. Ezzel szemben az ACCEDER program sokkal több romát tudott megmozgatni. Romákra szabott programokat kínált a munkanélkülieknek, hogy aztán általános foglalkoztatást elősegítő programokba terelje őket. Ezt a „megkülönböztetett figyelmet” azzal indokolták, hogy az általános programokban eleve diszkrimináció éri a romákat, tehát először az ACCEDER programon keresztül segítik őket, egyenlő esélyt biztosítva nekik. Ez a kettős rendszer azonban paradox módon az etnikai alapú diszkrimináció veszélyét hordozza magában. Ráadásul az ACCEDER nagyban függ az általános gazdasági környezettől. A gazdasági válság óta az ACCEDER-en keresztül munkához jutó romák száma is jelentősen csökkent, tehát a munkaerő-piaci integráció pont akkor tűnik kevésbé hatékonynak, amikor még inkább szükség lenne rá.

A kutatók úgy találták, hogy önmagukban sem a mindenkinek szóló programok, sem pedig a konkrétan a romákat célzó programok nem képesek elérni és támogatni a kiszolgáltatott helyzetben lévő munkanélküli romákat. A legnagyobb nehézséget az okozza, hogy hogyan lehet megfelelő egyensúlyt teremteni az etnikai pántlikával ellátott programok és az általános célközönségnek szóló programok között úgy, hogy valós választ adjunk a regionális és helyi körülményekre. Az

egyik lehetőség az, ha a hátrányos helyzetű csoportot bevonják a hatalmi struktúrák minden szintjén, hogy képviselhesse saját tagjait: így a támogatások elosztásába, a programok megtervezésébe, megvalósításába és felügyeletébe. Ezt a modellt valósítja meg a spanyol ACCEDER integrációs program, ahol a romák nemcsak részesülnek a támogatásokból, hanem a tervezésben és a megvalósításban is részt vesznek.

Pethő-Szirmai Judit

Képvisélet, kisebbségek és választási reform: A palesztin kisebbség esete Izraellel

Kook, Rebecca: Representation, minorities and electoral reform: the case of the Palestinian minority in Israel = Ethnic and Racial Studies, Vol. 40, 2017, No. 12, 2039–2057. p.

A modern demokráciát jelentősen meghatározza, hogy mennyiben képes az állampolgárai képviselőre. Habár a történelem során a képviselő és a demokrácia fogalmai gyakran nem estek egybe, napjainkban a demokratikus állami hatalom legfőbb mércéje a választói képviselő. Így a képviselővel kapcsolatos ügyek a demokrácia lényegét érintik: a demokratikus rendszerek abból nyerik legitimitásukat, hogy képesek-e megfelelően és alapvetően képviselni az állampolgárok érdekeit. Nagyon sok demokráciában élnek azonban olyan – többnyire etnikai, faji vagy vallási – kisebbségek, amelyek úgy érzik, hogy az ő érdekeiket senki sem képviseli igazán.

A cikk azt vizsgálja, hogy az Izraelben nemrégiben végrehajtott, választási rendszert érintő módosítás (ti. a parlamenti küszöb felemelése 2 százalékról 3,25 százalékra) miként hatott a palesztin nemzeti kisebbség politikai képviselőre a 2015-ös parlamenti választásokon. A szerző állítása szerint a küszöb felemelése közvetlen hatást gyakorolt a palesztinok képviselőre, méghozzá arra ösztönözte a palesztin vezetést, hogy kiszélesítse ideológiai platformját és befogadóbbá tegye a palesztin politikai programot. A szerző úgy gondolja, hogy a választási rendszer kialakítása nemcsak a képviselő mértékét befolyásolja, hanem azt is,